

ŞİİRSEL TAVRIN ÖNCÜLÜĞÜNDE İNSANI YENİDEN DÜŞÜNMEK: NAMIK KEMAL VE HÜRRIYET KASİDESİ

Mithat DURMUŞ*

Özet

Bu makale, Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'nde politik bir tavır olarak Osmanlı insanı adına savunduğu fikirlerin değerlendirilmesini içerir. Namık Kemal'den sonraki nesiller için de bir manifesto niteliğinde olan *Hürriyet Kasidesi*, gerek söyleyiş biçimi, gerekse insan merkezli savunduğu hatta savunmakla kalmayıp teklif ettiği yeni fikirler açısından Osmanlı modernleşmesinin edebî metin üzerindeki takibi mümkün düşünsel fay hatlarını içerir. Bu bağlamda Namık Kemal'in adalet, eşitlik ve hürriyet gibi kavramları sorunsallaştırması, Osmanlı devlet geleneğinin o günün şartlarında henüz yasal sürece taşımakta güçlük çektiği modernleşme argümanlarını belki ilk defa bürokratik odağa almayı zorunlu hâle getirmiştir. *Hürriyet Kasidesi*'nin işlevi ve önemi de, tartıştığı meseleleri ve oluşturduğu söylem biçimini, şiirsel imkânla Türk düşüncesi için öncelikli bir konuma taşımasıdır.

Anahtar Kelimeler: Hürriyet, şiir, toplum, insan, politika, Namık Kemal, Tanzimat.

PIONEERING POETIC ATTITUDE RETHINKING HUMAN: NAMIK KEMAL AND HURRIYET KASIDA

Abstract

This paper aims at examination of Namık Kemal's ideas in *Hürriyet Kasidesi* about the Ottoman people as a politic attitude. *Hürriyet Kasidesi* as a manifesto for the next generations after Namık Kemal, not only style but also new ideas suggested based on human centered frames, it includes possible important highlights the impact of Ottoman modernization on literary Works. In this sense, Namık Kemals' questioning the concepts of fairness, equality and independency caused Ottoman empire traditions at that time to the necessity of focusing on, possibly for the first time, modernization arguments that it was struggling to put in force. Both the importance and

* Yrd. Doç. Dr.; Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mithat.durmus@gmail.com.

function of Hürriyet Kasidesi, that is argued topics and created discourse forms, was placed to a privileged position in the Turkish mind.

Keywords: Independence, poem, society, politics, Namık Kemal, Tanzimat.

Giriş:

Bir arayışın gerekli olduğu bunalım dönemlerinde, kendi kaynaklarına sırtını dönmeyen her sanatkar gibi Namık Kemal de devrinin yakalandığı karabasandan duyduğu rahatsızlığı, bireysel değil de; toplumsal olana dönük bir ümitle karşılayıp, yola devam edenlerdendir. Yaşadığı çağ, sadece Babıâli'nin emperyalist koalisyonla mücadele ettiği ve bütün nesillerin millî karakterde bir mahcubiyete büründüğü dıştan gelen bir tehlikeyi işaret etmez. Namık Kemal aynı zamanda insanın köleleştirildiği monarşiler zamanının son kalıntılarına hücum eder. Başka bir ifadeyle Namık Kemal, siyasi inhitat devrinin dış politika unsurlarıyla fazlaca meşgul olduğu bir evrede, dikkatini Osmanlı toplumunun zihniyet unsurlarına yöneltir. Çünkü bu da bir kurtuluş reçetesi olabilirdi. Bu dikkat, onu devlet ricaliyle sıklıkla karşı karşıya getirmiş ve toplumsal anlamda değersizleştirilmiş Osmanlı insanına yönelik bir demokrasi kültürü inşa etmeye sevk etmiştir.

Namık Kemal'in yazınsal serüveninde öncelikli olarak ön plana çıkan özellik, İslam toplumunun sosyolojik bir mensubiyet ve bilinç parametresi olan 'kul'/'kulluk'¹ kavramlarıyla olan bağıdır. Zira Türk İslam medeniyetinde uhrevi yaşam endişesinin şekillendirdiği kul olma vasfının zaman zaman bu dünyaya dönük karşılaşılan problemlerde edilgen tavır doğurması, tıpkı Âkif Paşa'da ve Ziya Paşa'da başlangıç sorgulamalarının bir sonuca bağlanmadan fatalist bir hüviyete bürünmesinde olduğu gibi hayat karşısında geri çekilmeyi gelenek hâline getirmiştir. Fakat Namık Kemal'in hamlesi, onu sınırlayan her şeydir. Bu kararlı mizacın sanattan siyasi tercihlere kadar dizginlenemez bir ruh hâlinin eşliğinde problemlere yaklaşımı, Şinasi'den beri hiç görülmemiş bir aksiyonu düşünce tarihimizin merkezine koyar. Bu anlamda Namık Kemal, Batı'dan tecrübe ettiği yeni fikirleri, daima arkasında sahibinin iradesini² dayanak kılan bir zihniyet sağlamlığında, Osmanlı insanı için formüle etmeye hazır bir şahsiyettir. Batı sadece düşüncenin tazını belirleyebilir; Namık Kemal için kaynak, kendi insanının mana dünyası ve şartlarıdır.

¹ Osmanlı toplumu için kulluk ve tebaa, sosyolojik bir mensubiyet olarak kişinin 'ben' kavramı merkezindeki sorgulamaları için etken iki kavramdır. Bunun dışında 'kendi varlığının şuurunda olan, kendi kendisini sorgulayan fert yok, günah-sevap kavramları arasında hayatını düzenleyen kul vardır.' bk. Şerif Aktaş, Namık Kemal ve İnsan. *Doğumunun Yüzeğinci Yılında Namık Kemal*, Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ank., 1993, s. 2-3.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 19. bs., İst., 2004, s. 346.

Söz konusu çerçevede, Namık Kemal'in mücadelesini *Hürriyet Kasidesi* üzerinden okuyarak iki temel algılayışı, tartışmak istiyoruz. Birincisi Namık Kemal'in Devlet'in gidişatı için söz konusu görünen dağılmanın onu sevk ettiği siyasi tavidir. Yani siyaset düşüncesinin merkezine yerleştirdiği vatan endişesidir.³ Bu endişe, İmparatorluğun Tanzimat dönemindeki uluslararası konjonktür açısından içine düştüğü çıkmazı, bir çözüm önerisiyle karşılamayı amaç edinmiş Tanzimat ideolojilerinin mücadelesini göz önüne serer. Genç Osmanlılar da bu siyaset tarzının bir örneğidir.⁴ Genç Osmanlılar, Namık Kemal ve onun gibi düşünen çoğu aydınının, hürriyetçi ve siyasi anlamda meşrutiyetçi Türk kuşağının fikirlerinin beslendiği⁵ siyasal bir organizasyon olarak öncelikle Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin kötü gidişatına karşı, bir adımın gerekliliği üzerine teşekkül etmiştir. Vatan düşüncesi de bu açıdan bakıldığında, uçsuz bucaksız coğrafyadan küçük bir toprağa mahkûm edilen İmparatorluğun son büyük ayakta kalma kavgasının ne çeşit bir ideolojik görüngüye sahip olacağının ayrıntılarında gizlidir.⁶ Çünkü Namık Kemal'in de içinde katkıda bulunduğu söz konusu ideolojik reçete, Osmanlı'nın son yüzyılında aydınlara dahi birer bilinçaltı ibaresi olarak sinmiş katastrofik algıyı bir ümide doğru değiştirmiş, tasavvurun nihayetinde oluşan millî bir ideolojik formasyon sonrasında, Ziya Gökalp'a, Mehmet Emin Yurdakul'la ve hatta Cumhuriyet devrinin resmî devlet ideolojisine yansıyan bir bellek inşasına sebep olmuştur.

Hürriyet Kasidesi'nde ele alacağımız ikinci algı ise, Namık Kemal'in kendi insanına giydirmek istediği yenilik elbisesidir. Adalet, eşitlik, hürriyet ve demokrasi, Aydınlanmayla beraber ortaya çıkan yeni insan tipinin ideal kavramlarıdır. Namık Kemal'in bu kavramlara olan

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yay., 6. bs., İst., 2000, s. 232.

⁴ İttifak-ı Hamiyyet Cemiyeti'nden Genç Osmanlılara dönüşen siyasi hareket, İmparatorluğun içine düştüğü durumdaki kurtarmak için çareler arayan bir millî nitelikte karşımıza çıkar. Sadarete karşı muhalif bir tutumla Mustafa Fazıl Paşa'nın etrafında kümelenen hareket, yoğun bir politik programla devrin aydını üzerinde tesirli olmuştur. Geniş bilgi için bk. Nevin Yazıcı, *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 2002, s. 59, 60, 69, 70. Namık Kemal'in de aralarında bulunduğu cemiyet ilk muhalefetini Girit meselesinde göstermiştir. Konumuzla ilişkili olarak Genç Osmanlıların siyasi mücadele karakterini yansıtan Namık Kemal, bu mücadelelerinin birer örneği olarak 1886 Girit meselesine paralel bir dönemde Mühbir gazetesinde Rumların taşkınlıklarını tenkit eden bir makale yazar. Yazıcı, *age.*, s. 63. Yine Midilli görev yıllarında, 1884'de Sultan Abdülhamid'e ve Erzurumlu Said Paşa'ya, 1886'da, Âkif Mehmed Paşa'ya, gönderdiği mektuplarda Hristiyan halkın yarattığı huzursuzluğu Genç Osmanlıların politik tavrından farksız olarak eleştirir. Midilli Yunan konsolosluğuna, top atışlı merasim meselesinden dolayı bir protesto mektubu bile yazar. Hatta Namık Kemal, yanlış düzenin yozlaşmış insan tipine ironi yapıp, adaletsiz ve gaddar gayrimüslim yöneticiler için 'Despot Efendi' yakıştırmaları yapar. Geniş bilgi için bk. Fevziye Abdullah Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1973, s. 22, 306, 307, 413, 444-445, 453-456.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yay., 9. bs., İst, 2010, s. 57.

⁶ Namık Kemal, siyasi mücadelelerinin odağında yer alan vatan düşüncesi için *Vatan* makalesinde şu ifadelerle yer verir: "Çünkü zannımızca hamiyetin en büyük muharrirlerinden olan vatan fikrini gönüllerden kaldırmak, hıfz-ı hukukun en mü'essir esbâbından olan ateşli silâhı ellerinden almağa benzer. Bir millet vatan muhabbetinden tecrid-i nefis eder ise, çok zemân geçmez elbette vatanını o muhabbetle me'lûl olanların râyet-i istilâsı altında görür." Namık Kemal, vatan düşüncesini, milletin geleceği için mecburi bir müdafaa meselesi olarak değerlendirir. Bu da, Osmanlılık fikrinin ideoloji programında vatan düşüncesinin nasıl yer aldığına yönelik bir fikir verebilir. Metin alıntısı için bk. Önder Göçgün, *Namık Kemal*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987, s. 126.

yaklaşımı, gelenekle bir mukayeseyi gerekli kılar. Başka bir deyişle Namık Kemal, sancılı ilerleyen yasalama sürecinin tohumlarını daha o dönmelerde atarken, insanı merkeze koyar. Politik dâhil olma ve irade ortaya koyma, tecrit edilmiş Osmanlı insanının elinden alınmıştır. Namık Kemal'in dizginlenmez sağaltma amacı güden heyecanının altında yatan nedenler de burada aranmalıdır. Zira söyleyiş özelliği olarak onu kendi devrinde farklı yapan, içinde yaşadığı toplumun yanlışlarına eleştiride bulunmakla yetinmeyişidir. Onu mizaç olarak daha değerli yapan da budur. Çünkü kendiyile süregelecek olan bu yeni söyleyiş biçiminin özgünlüğü, siyasi kanaatleri olan her hangi adam gibi değil;⁷ meselelerle ilgili çözümleyici ve geniş tabanlı bakabilmesiyle ilişkilidir. Aksiyonu kararlılıkla yapan mizaç ve süregelmiş durağan siyasi vesayeti değiştirme/dönüştürme iddiası, Namık Kemal'i şiir dilinde idealize etmesi bakımında karakter olarak tanımlamaya yeter.

Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*, vatan ve millet karşısında derin ve şiddetli heyecan duyan⁸ ve karanlığa karşı kendi insanının yön tayin etmekte güçlük çektiği bir evrede, yüksek sesiyle sorunlara yaklaşan bir arayışın ürünüdür. Kılavuzluğu, evrensel kıymetlerden kendi milletinin menfaatlerine doğru kıvrılan bir düşünce ve sorumlu tavrın yansımaları olarak belirlemekle beraber; yarın endişesini, her hangi bir dağınıklık ya da çözümsüzlüğe sürüklemeyen oluşturma kudretini kendinde görmeyen, özgüvenin serüvenidir. Bu bağlamda yeninin sunulma biçimi, kendi kuşağı için de ayrı bir önem ve cesaret işidir.

Elbette Namık Kemal, *Hürriyet Kasidesi*'nde yenilik düşüncesinin savunuculuğunu yaparken klasik şiirin anlam dünyası ve dil hususlarında bilinçli bir farklılaşmaya gitmesi yadırganacak bir şey değildir. Klasik şiirin Tanzimat devrine kadar biriktirdiği sanat terminolojisine dikkat edilecek olursa Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi* ve diğer coşku şiirlerinde kurmayı denediği şiir dili açısından pek uygun bir söyleyişe izin vermez. *Hürriyet Kasidesi* bu bağlamda yenileşen şiir dilinin bir biçim yaratarak o biçim üzerinden ifade edebilme olanakları noktasında, topluma ve politik alana yöneltilmiş bir dikkatin ürünüdür. Çünkü klasik şiir, Namık Kemal'e kadar rasyonel bağlantılarını denetleme ihtiyacı duymaması apriori bir bilgi tarzının ve bunun dile yansımalarının örneği olarak görülebilir. Bu, iktidarın meşru ortaklığından uzaklaşmak, edilgenleşmek; muhtemelen hayat karşısında çok bariz bir bilinçli özne pozisyonunda kalmamayı beraberinde getirmiştir. İşte *Hürriyet Kasidesi*'nde her şeyden önce insanın merkeze koyulması ve yasal güvence altına alınmaya çalışılan insanın yine özgür bir yaşam kaygısı ve vatan anlayışıyla sınırları çizilmiş anlam dünyası, iktidarın kaynağının yine insan olduğuna yönelik bir ilk vurgu mahiyetindedir.

⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s. 232.

⁸ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yay., 29. bs., İst., 2012, s. 42.

“Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten

Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı Hükûmet'ten”⁹

Namık Kemal, Tanzimat ricali ile sıklıkla karşı karşıya gelen adamdır. Özellikle şairin dâhil olduğu Genç Osmanlıların siyaset tarzı, bu karşı karşıya gelişin doğal bir sonucuydu. Çünkü ülkelerine demokrasi kültürü aşlamaya çalışan bu nesil, insanın ezilmesi ve sömürülmesinin hukuk süreciyle engellenebileceğini düşündüler; sonrasında ortaya çıkacak ciddi bir bütüncül tehdittin varlığını henüz kestiremediler. Şüphesiz devleti tehlikeye düşürmekle ilk itham edilen de onlardı.¹⁰ Bu durum Namık Kemal ve neslinin siyaset alanına fazla yaklaştırılmaması düşüncesini güçlendirdi. *Hürriyet Kasidesi*'nin ilk beyitinde görülen devrin liyakat ve samimiyetten yoksun olduğu ve yine değerler dizgesinin evrensel gerçekten sapmış olması vurgusu, şairin mücadele sahasının artık siyaset olmadığına ve Hükûmet kapısından/bürokrasiden ayrılma noktasına geldiğine dair verdiği karara işaret eder. Fakat şairin çekildiği yerin devlet değil de, hükûmet oluşu, devleti algılayış şekli bakımından devlete yüklenen kutsi değerler ifadesi olarak görülebilir. Çünkü uzlaşmazlık mevcut bürokratik güncelle ilgili olup, devletin devamlılığına ilişkin bir hileli yönlendirme değildir. Çekildik vurgusu, ‘devlet kapısı’ deyiminin daha o dönemde Tanzimat toplumu için popüler bir ekonomik kaynak olarak memuriyetin görülmeye başlanmasına tepki olarak, Namık Kemal’in insana ve kamuya hizmeti idealize ettiğinin göstergesidir. Zira sosyolojik olarak tanımlı hâle gelen olgular Namık Kemal için bir genelgeçerlik ibaresi değildir. Kalabalıkların kanaati, kimi zaman yanlış bir gidişata sürükleyebilir. Namık Kemal çoğu Tanzimat aydınından farklı olarak kalabalıkların uzağından bakabilen bir dikkate sahiptir. Devlet kapısından ayrılış, yozlaşmaya ve politik kirlenmeye karşı edebî alanda bir mücadeleyi tetiklemiştir.

Hürriyet Kasidesi bu bakımdan kaside nazım formunun tematik olarak taşıdığı olumsuzlayıcı üslup özelliğini, yani bir öznenen diğer özneye taşınan ontolojik takdir ediş duygusunu, öznenen topluma ve o toplumun kirlenmiş politik öğelerine, olumsuzlayıcı bir tavır olarak geri iletmiştir. Ters yüz edilerek oluşturulan böyle bir biçem, Namık Kemal’in öncülüğünde sonraki devir şairinin de tıkanan siyaset mekanizmasına karşı kullandığı bir silah olma özelliğinin ilk adımları olarak görülebilir. Cumhuriyet devrinde de toplumcu kaygıları ön plana alan bu tarz, millî bir hassasiyetin beslediği şiir anlayışı olarak, şiir öznesinin dışı dönük bir dünyayı milliyetçi teorik çerçevesinde nasıl ele aldığına ilişkin adeta *Hürriyet Kasidesi*’ni manifesto değerine taşır.

⁹ Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi I*, Akçağ Yay., Ank., 1996, s. 248.

¹⁰ Ülken, *age.*, s. 56.

“Hakîr olduysa millet, şânına noksan gelir sanma

Yere düşmekle cevher sâkit olmaz kadr ü kıymetten”¹¹

Osmanlının dağılma evresi belirsizlik ve ümitsizlik duygusunun büyümesine neden olmuştur. Namık Kemal’in yukarıdaki şiirsel söylemi, bir anlamda bu topraklarda yıllardır var olan milletin bir sıkıntıya, musibete uğramasının faturasının millete çıkartılmaması gerektiğinin üzerinde durur. Çünkü bu topraklar gerektiğinde yine istikbal için vatan evlatları yetiştirmeye devam edecektir. Siyaset sahnesindeki körleşme, milletin ana yapıcı unsuru/cevheri olan millet için kıymetten ve nitelikten düşmeyi gerektirmez. Politik istikrarsızlık, yönetenlerin iradi sorumluluğu olup, özellikle sonuçlarıyla milletin itam edilmesi ise Namık Kemal’in şiir dilindeki muhalefeti daha da anlaşılır yapar. Yine:

“Kazâ her feyzini her lutfunu bir vakt için saklar

Fütûr etme sakın milletdeki zâ’f u betâetten”¹²

ifadeleri, kimlik kurucu bir dinamizmin milletin içinde hazır beklediğini ve bu kaynağın tükenmediğini vurgular. Dikkat edilecek olursa *Hürriyet Kasidesi*’nin ilk bölümlerinde düzen için dile getirilen olumsuz kanaatler, asla bir ümitsizlik hissiyle örtük değildir. Bilakis şair, romantizmin eşliğinde tarihe yaslacağı, kuvvet bulduğu düşüncelerini bir tarih bilinciyle desteklemekten geri kalmaz. Bu tarih bilinci Namık Kemal’i milletinin güçlü devirlerine götürür. Fakat bu gidişin bir nedeni olmalıdır; tarih felsefesi açısından da bu soru kipi önemlidir.

“Biz ol nesl-i kerîm-i dûde-i Osmâniyânız kim

Muhammerdir ser-â-pâ mâyemiz hûn-ı şehâdetten

Biz ol âlî-himem erbâb-ı cidd ü içtihadız kim

Cihân-girâne bir devlet çıkardık bir aşiretten”¹³

Namık Kemal, diğer manzum örneklerinde olduğu gibi *Hürriyet Kasidesi*’nde de güçlü bir tarihsel bağlamı arkasına alır. Tanzimat’ın mutlakiyetçi otoritesinden duyduğu rahatsızlık, onu İmparatorluğun altın dönemlerini gündeme almaya yönelir. “Geçmişe hasretle bakmak ve sık sık geçmiş üzerinde durmak bizde hem bugünden duyduğumuz sıkıntıyı, hem de gelecekte

¹¹ Şerif Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi I*, s. 248.

¹² Aktaş, *age.*, s. 248.

¹³ *age.*, s. 249.

duyduğumuz endişeyi belirtir.”¹⁴ Osmanlının kuruluşu ile başlatılan tarihsel bağ, bugünün şartlarının verdiği vehimle ilgilidir. Başka bir açıdan Namık Kemal, milletin daha önce gerçekleştirdiği şeyin kurucu vasfındaki niteliği ve sürdürülebilirliği noktasındaki hamiyetini, kendi devrinin şartlarında hatırlatır. Collingwood’a göre ifade ettiğimizde bu tarihsel bilgi, aklın geçmişte ne yaptığının bilgisidir ve aynı zamanda bunun yeniden yapılması, geçmiş edimlerin şimdi de sürdürülmesidir.¹⁵ Dolayısıyla şairin düzene alternatif bir teklifle gelmeden önce, nerden nereye geldiğini hatırlatması, yürürlükteki paradigmalardan bir işe yaramayacağını belirtisi olup, yönlemsizliğin aynı zamanda geleceği de imar etmekte başarısız olacağına bir çıkarımdır. Tarihle olan bu kenetlenme millî romantik duyuş tarzının Namık Kemal’deki erken dönem adımları olarak da görülebilir. Ortak kadere sahip olmak, ortak tarihe sahip olmak ve belli bir mekânda akli, iradi değerlendirmeler sonucu organize olmuş hüviyetle¹⁶ tanımlanan bu birliktelik, Namık Kemal’in yukarıdaki beyitlerde ‘Biz’ adıyla “kendilik oluş” alanına taşınacak ve organize edilecek bilinç durumuna gelmenin çabalarıdır. Yine başka bir açıdan Namık Kemal’in Osmanlı’nın tarih sahnesine çıkışının kaynağını insan unsuruna yani millete dayandırması, devlet noktasında tanımlanmış fikirlerde de Namık Kemal’i, İbni Haldun’un devleti tanımlarken söylediği doğum, büyüme ve ölüm aşamalarından teşekkül etmiş devlet modeline muhalefeti doğurmuştur. Çünkü ona göre tabiat kanunlarına ve insanın doğasına uygun hareket edildiği takdirde terakki fikri sürdürülebilir.¹⁷ Şeyh Edebalı’nın ‘insanı yaşat ki devlet yaşasın’ özdeyişiyle kesişen bu durum, Namık Kemal’in sadece devlet ve millet kavramının devam vehmi noktasındaki niteliğini değil; aynı zamanda *Hürriyet Kasidesi*’nde biraz sonra sözünü edeceğimiz insana ve onun yaşam alanına yönelik bir bireysel ve toplumsal inşayı göz önüne serer.

¹⁴ Erol Güngör, *Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., 14. bs., İst., 2006, s. 60.

¹⁵ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, (çev. Kurtuluş Dinçer) Doğu-Batı Yay., 4. bs., Ank., 2010, s. 291.

¹⁶ Şerif Aktaş, *Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı I*, *Türkiye Günlüğü*, S. 38, Ocak-Şubat 1996, s. 171.

¹⁷ Namık Kemal, devlet fikrinin kaynağını insan unsuruna dayandırır ve halkın iradesi dışında üstün ve baskın bir iradenin varlığını kabul etmez. Dolayısıyla devletin doğal bir oluş-bozulmuş sürecinin dışında tutulması gerektiğini iddia ederek, insanın durumuyla devletin geleceği arasında doğru orantı kurarak, İbn Haldun’un devlet fikrinden ayrılır. bk. Ayhan Bıçak, *Türk Düşüncesi II Kaygılar*, Dergâh Yay., İst., 2010, s. 151. Namık Kemal’in İbni Haldun teoriğiyle hem fikir olmadığı devlet tasavvuru şudur: Birinci aşama zafer aşaması, ikinci aşama istibdat aşaması, üçüncü aşama ferâğ aşaması, dördüncü aşama kanu ve müsellemat aşaması ve son aşama isrâf ve tebzîr aşamasıdır. Geniş bilgi için bk. Ümit Hassan, *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*, Doğu Batı Yay., 4. bs., Ank., 2010, s. 268-269. Namık Kemal’in *Hürriyet Kasidesi*’nde bir aşiretten devlete giden süreci bu bağlamda doğal bir süreç değil de, temelini insan merkezinde idealize edilmiş gayretin ürünü olarak gördüğü kanaatindeyiz. Bunun yanı sıra Namık Kemal’in biraz yukarıda alıntılanan *Çekildik izzet ü ikbâl ile bâb-ı Hükümet’ten* siteminin devlet değil de hükümet olarak yer alması, hükümetin belli kanunlara göre idare yetkisini icra ve irade edişi, devletin hükümetten daha yerleşik, derin bir birlikte varolma ve sevgi temelli bir millet aşkının, talihin, bir sadetin varlığını, millî bir duygu olduğunu göz önüne serer. bk. Nihad Sami Banarlı, *Devlet ve Devlet Terbiyesi*, Kubbealtı Neşriyat, İst., 1985, s. 9, 26, 27.

Hürriyet Kasidesi'nde söz konusu edilen romantik tarzın ve yüksek sesle söylenen belagatin millet olgusu yanında bir amacı da insanın özgürlük problemidir. Özgürlük, *Hürriyet Kasidesi*'nde insanın şartlarının iyileştirilmesi, kişiler arası eşitliğin sağlanması, adaletsizliğin önüne geçilmesi ve hürriyet fikrinin bir demokrasi kültürü çerçevesinde tesis edilmesini vurgular. Aydınlanma düşüncesini insanı merkeze alan eğilimi, elbette Batı kültürünü yakından tecrübe eden Namık Kemal için bir sentezi kaçınılmaz yapar. Fakat Namık Kemal, sanılanın aksine edebî münakaşaları ve politik eleştirileri bakımından aykırı bir uzlaşmazlığın ve aksiyonun portresini vermiş olsa da, geleneksel düşünceyle bağı çok güçlüdür. "Biz şimdiye kadar Avrupa dillerinde Şark'a okunmaya değer bir kitap görmedik"¹⁸ ifadesiyle Namık Kemal, Renan'dan başlayan oryantalist bakış açısını daha o dönemde fark etmesi ve Hammer'in Osmanlı tarihine ilişkin fikirlerine alternatif tarih çalışmaları yapması, Batı düşüncesinin kompleks oluşturucu zihniyetine bulaşmamakta; anayasacılık ve kanun fikrinde de Kanun-i Esasî olarak bilinen şariat-i idareyi, yani meşrutiyet ve meşveret sisteminin uygulanmasının İslâm hukukuna, fıkha ve hatta her maddesinin bir fetvaya bağlanması¹⁹ iddia edecek kadar gelenekçidir; bir o kadar da kendi Türk-İslam medeniyetinin argümanlarıyla meseleleri ele alma taraftarlığını açıkça ortaya koyar. Örnek olarak hürriyet fikrinin mecburi bağlamı üzerinde duran şu beyitle devam etmek istiyoruz:

"Senindir devr-i devlet hükmünü dünyâya infâz et

Hüdâ ikbâlini hıfz eylesin her türlü âfetten"²⁰

Dikkat edilecek olursa, hürriyet fikrinin evrensel zorunluluğu ve insanlar üzerindeki düzenleyici etkisi, çağın değer yargılarında ciddi bir değişme olduğunun belirtisidir. Bu, bir anlamda Batı Aydınlanmasının evrensel hâle getirdiği hürriyet fikrinin tarihsel bir zorunluluğudur. Şairin devam eden mısradaki hürriyetin geleceği ve pratik hâle getirilmesi için Allah'a niyaz edişi, Namık Kemal bağlamında sentezlenmiş iki niyetin veya zihniyetin mutlak bir doğruya/iyiye yönelmesini yani bir zihniyet armonisini olanaklı hâle getirir. Başka türlü söylemek gerekirse, Batı kaynaklı bir yeniliğin İslami algılayışla sentezlenmesi, Namık Kemal'in öncelikle mevcut medeniyet perspektifiyle sorunları ele aldığını göstermektedir.

"Ne yâr-ı cân imişsin âh ey ümmîd-i istikbâl

Cihân sensin âzâd eyleyen bin ye's ü mihnetden"²¹

¹⁸ Ülken, *age.*, s. 100.

¹⁹ Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 426.

²⁰ Aktaş, *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi I*, s. 250.

²¹ *age.*, s. 250.

Buhran dönemlerinin ümit edilen beklentisi, yetkin çözüm önerisi getirebilen bir paradigmanın varlığıdır. Hürriyet fikri bu bağlamda çağın tıkanıklığa uğramış ve işlemez hâle gelmiş siyaset mekanizmasının insana dönük artık bir şeye fayda sağlayamayan boyutuna sağaltıcı bir söylem teklifi olarak görülebilir. Namık Kemal'in hürriyeti yarının ümidi olarak selamlaması, geleceği inşa etme gücünü kendinde gören şairin hangi siyasal argümanı insanı için kullanacağını netleştirmesiyle bağlantılıdır. Kurtuluş sadece siyasal başarısızlıklardan sıyrılmakla mümkün olmayacaktır. Zira Namık Kemal kendi insanı için yarın endişesini, hürriyet fikriyle güvenli bir alana çekmek istemektedir. Bir topluma demokrasi kültürünü oturtmak için yapılan bu çaba, en dikkate değer yanıyla şiir dilinin vazifeli hâle getirilişiyle teklif-düzeltilme pratiğine taşınmıştır. Hürriyet fikri de Osmanlı entelektüelinin bu bakımdan uygulamaya soktuğu, Aydınlanma buyurtularından biridir. Fakat şu unutulmamalıdır ki Namık Kemal, sorumlu bir tavırla bunu gündeme almak ister. Hürriyet düşüncesinin toplumu direkt ilgilendiriyor oluşu ve toplum içindeki insanın şartlarını hedeflemesi, pratik amiller göstermesi bakımından hürriyet fikrinin diğer çoğu Tanzimat entelijansiyası için olduğu gibi söz konusu kavramı entelektüel bir Batı kaynaklı hastalık olmaktan çıkarıp, Osmanlı insanında idealize edilmiş modern bir yaşam beklentisine dönüştürmüştür.

“Felek her türlü esbâb-ı cefâsın toplansın gelsin

Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten”²²

Namık Kemal, tasavvur ettiği dünya karşısında her ne kadar yakınma ve şikâyet sebebi olarak ‘felek’ kavramını hedefe alsa da, burada özellikle bütün güçlüklerin kaynağını feleğe dayandırmanın ve meydan okumanın da ötesinde bir sorunsal mevcuttur. Zira felek askıda/muallak bir kavram olarak istendik beklentilerin karşısında algılanarak şair tarafından bir karşıt cephe veya negatif argüman gibi görünse de, şairin tıpkı Âkif Paşa, Sadullah Paşa, Şinasi ve Ziya Paşa’da olduğu gibi ‘felek’i bir yakınma argümanı olarak direkt inkar probleminin merkezine koyması, Tanzimat pozitifizminin adını henüz koymakta güçlük çektiği bir metafizik inkâr biçiminin zayıf kriptosu olarak görülebilir. Bu bağlamda Namık Kemal’in Allah/Tanrı kavramına olan bakışını, henüz olumsuzlukların sebebini kader, felek gibi ara/geçiş ifadelerle bağlaması, öznel iradenin Tanrı karşısında konum almış pozisyonu bakımından dikkate değer bir ayrıntıdır. Şair hürriyet aşkı için dünyayı karşısına almaya hazırdır. Ama bu karşı tavır alışın diğer tarafında, Allah’a yapılmış bir muhalefet ya da isyan boyutu yoktur; insani/beşerî faktörler ağırlıktadır. Yozlaşmış Tanzimat bürokrasisinin kötüleşme nedeni de şairin sıklıkla belirttiği insan unsurudur. Tıpkı düzelterek olan kudretin insana tekvin edilişi gibi.

²² *age.*, s. 249.

Sonuç:

Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*, ferdi bir sorumluluğun toplumsal olana doğru gidişin, keskin değiştirme/sağaltama iddiasıyla hareket ettiği bir metindir. Çağın post/art değer yargılarıyla yapılan kavga, aynı zamanda geleceği inşa etmek isteyen zihniyetin bu günlere taşıdığı tarihselin veya mirasın bir yöntem arayışı olarak görülebilir. Adalet, eşitlik ve hürriyet gibi Batı teorigiyle sözel alana taşınmış ilerici söylemin, Namık Kemal'de yerli anlatım imkânıyla medeniyet probleminde dönüştürülmesi, yaşam çarelerini insana yönelik bir iyileştirmede gören sorumlu entelektüel bilincin yakılan ilk meşalesidir. Bu bağlamda Osmanlı'nın yaklaşık iki yüzyıl süre zarfında kendini sorgulayıp, Batı karşısındaki eksikliğini teknik bir modernleşme sorunsalı olarak görmesi, süregelen tarihsel kesitte, bu sorunsalın artık bir zihniyet dönüşümüne kapı araladığının gözden kaçan ilk ayrıntısı olmuştur. Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'nin mevcut edebî ve zihinsel oluşa katkısı, kötü gidişe karşı insan unsurunu merkeze koyan söylemiyle belki ilk defa asıl değiştirilmesi gerekenin insana ait politik ve sosyal şartların olduğu gerçeğini ortaya koymasıdır.

Sonuç olarak *Hürriyet Kasidesi*, sistemin eleştirinden, olması gerekenin içeriğine kadar, şiir dilinde şura davet eden söylemiyle, kendi nesli için olduğu gibi kendi neslinden sonrasına da yöntemini ve coşkusunu aktarabilmiş bir metindir.

Kaynaklar:

- AKTAŞ, Ş. (1993). Namık Kemal ve İnsan. *Doğumunun Yüzellinci Yılında Namık Kemal*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- AKTAŞ, Ş. (1996). Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı I. *Türkiye Günlüğü*. S. 38. Ocak-Şubat.
- AKTAŞ, Ş. (1996). *Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi I*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BANARLI, N. S. (1985). *Devlet ve Devlet Terbiyesi*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BIÇAK, A. (2010). *Türk Düşüncesi II Kaygılar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- COLLINGWOOD, R. G. (2010). *Tarih Tasarımı*. (çev. Kurtuluş Dinçer). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- GÖÇGÜN, Ö. (1987). *Namık Kemal*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÜNGÖR E. (2006). *Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik* (14. Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- HASSAN, Ü. (2010). *İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- KAPLAN, M. (2012). *Şiir Tahlilleri I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2000). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2003). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (19. Basım). İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

- TANSEL, F. A. (1973). *Namık Kemal'in Mektupları*. C. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜLKEN, H. Z. (2010). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları
- YAZICI, N. (2002). *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.